

Dr hab. Marta Kaliska, prof. UMK
Wydział Humanistyczny
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
Katedra Języków Romańskich
ul. Bojarskiego 1
87-100 Toruń
m_kaliska@umk.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej w dyscyplinie językoznawstwo
mgr Serafiny Santoliquido
pod tytułem
LA DISCRIMINAZIONE DI GENERE NELL'ITALIANO: TRATTAZIONE DEL
TEMA NELLA DIDATTICA DELLA LINGUA A STRANIERI

Tytuł polski:

DYSKRYMINACJA ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ W JĘZYKU WŁOSKIM: UJĘCIE
TEMATU W NAUCZANIU JĘZYKA WŁOSKIEGO JAKO OBCEGO

Promotor: prof. dr hab. Roman Sosnowski

Przedmiotem ww. rozprawy doktorskiej jest problem dyskryminacji językowej ze względu na płeć w języku włoskim na przykładzie podręczników do nauki języka włoskiego jako obcego. Praca podzielona jest na dwie części, z których pierwsza obejmująca rozdziały nr 1 i 2 ma charakter bardziej teoretyczny, a druga, rozdział nr 3 analityczny. Właśnie w tym rozdziale przedstawiono wnioski z przeprowadzonego samodzielnie badania nad treścią siedemnastu podręczników wydanych wyłącznie przez prestiżowe wydawnictwa przestrzegające tzw. *Codice di Autoregolamentazione* (2011). Wszystkie podręczniki zostały wydane w latach 2013-22 i stanowią one często całościowe kursy do nauki języka włoskiego od poziomu A1 do C1/C2. Samą analizę przeprowadzono w dość szerokim ujęciu: zaczynając od refleksji nad budową poleceń do zadań i ćwiczeń, a kończąc na językowym obrazie kobiety dominującym w tych materiałach dydaktycznych.

Co do struktury samej rozprawy, to składa się ona ze wstępu, trzech głównych rozdziałów oraz ogólnego podsumowania. Na stronach 127-146 znajduje się dość

obszerna bibliografia, a na końcu pracy umieszczono indeks nazwisk cytowanych autorów, spis tabel oraz apendyks w postaci propozycji jednostki dydaktycznej na poziomie C1/C2 ukierunkowanej na kształcenie umiejętności zarówno w zakresie tworzenia żeńskich nazw zawodów, jak i wyrażania własnej opinii.

Główne cele rozprawy to: (1) ogólne zilustrowanie problematyki nierówności płci w języku; (2) przedstawienie zaleceń i rekomendacji zaproponowanych zarówno przez odpowiednie organy unijne, instytucje włoskie, jak i przez włoskich językoznawców i aktywistów, zwłaszcza Almę Sabatini; oraz, co najważniejsze (3) sprawdzenie, czy dane zalecenia znajdują swe odzwierciedlenie w podręcznikach do nauki języka włoskiego, i (4) ustalenie obrazu kobiety w tych materiałach dydaktycznych.

Struktura i treść rozdziałów

Co do struktury rozdziałów, to należy zauważyć, że są one odpowiednio usystematyzowane a ich treść podparta właściwie dobraną bibliografią głównie włoskojęzyczną.

Wstęp stanowi wprowadzenie w problematykę rozprawy; zostają tu przedstawione cele, jak i uzasadnienie dla podjętego problemu badawczego. Autorka wpisuje swoją pracę w szerszy kontekst studiów *gender*, czyli studiów poświęconych społeczno-kulturowym wyznacznikom płci oraz studiów dotyczących 'seksizmu językowego', szczególnie w obrębie żeńskich form nazw zawodów. Jednocześnie podkreśla fakt, że we Włoszech debata na ten temat zaczęła się dość późno w stosunku do krajów anglosaskich i trwa niezmiennie do dzisiaj, mimo znacznych zmian zachodzących we współczesnym społeczeństwie co do roli kobiety.

W dwóch ostatnich paragrafach wstępu, przedstawiono szczegółowe cele, założenia teoretyczne i narzędzia metodologiczne. Jako punkt odniesienia do analizy podręczników zostały obrane zalecenia znanej włoskiej feministki i eseistki Almy Sabatini *Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana* z 1986 roku.

Rozdział pierwszy, pt. *Per una lingua non 'sessista': le Raccomandazioni di Alma Sabatini e la loro ricezione* poświęcony jest zarówno samym propozycjom rozwiązań językowych autorstwa Almy Sabatini, jak i debacie, która rozgorzała po publikacji zaleceń. Warto zauważyć, że stały się one podstawą dla wielu późniejszych prac i badań nad seksizmem językowym, ale również przedmiotem krytyki ze strony przeciwników. Autorka rozprawy prowadzi wywód naukowy w spójny i logiczny sposób, przytaczając różnorodne opinie i punkty widzenia z ostatnich ponad trzydziestu lat, powołując się nie

tylko na prace o charakterze językoznawczym czy socjologicznym, ale także artykuły prasowe publikowane, m.in. na łamach *Corriere della Sera*. Licznie cytuje głosy dziennikarzy, pisarzy i językoznawców (np. Umberto Eco, Giovanni Nencioni, Giulio Lepschy, Tullio De Mauro), którzy nie zawsze prezentują przychylne stanowisko wobec propozycji Sabatini.

Zostają tu pokrótce zilustrowane również same *Raccomandazioni* wydane w 1986 i 1987 w publikacji *Il sessismo nella lingua italiana*, w której temat seksizmu językowego został potraktowany bardziej technicznie i dokładnie pod względem językowym. Z tej właśnie pracy pochodzą przykłady dyskryminujących użyczeń językowych, takie jak zastosowanie rodzaju męskiego w odniesieniu do kobiet i mężczyzn (*il maschile neutro*), niesymetryczne użycie rodzajników określonych i form imion i nazwisk odnoszących się do mężczyzn i kobiet, czy nietworzenie form żeńskich nazw zawodów w przypadku zawodów bardziej prestiżowych, niewykonywanych „tradycyjnie” przez kobiety, itd. Do każdego rodzaju użycia Sabatini proponuje formy alternatywne – niedyskryminujące kobiet w przestrzeni publicznej.

W podrozdziale 1.4. Autorka przechodzi do omówienia stanowiska poszczególnych instytucji co do niedyskryminującego zastosowania języka. Omawia np. tekst *Codice di stile delle comunicazioni scritte ad uso delle amministrazioni pubbliche* z 1993 r. oraz *Manuale di stile* z 1997, w których wprowadza się nowe bardziej inkluzyjne zasady użycia języka formalnego. Co ważne, został tu pokrótce zilustrowany projekt POLITE (*Pari Opportunità nei Libri di Testo*), czyli projekt ukierunkowany na promowanie równościowego prezentowania mężczyzn i kobiet w podręcznikach szkolnych. Projekt przyczynił się do powstania kodeksu przeznaczonego dla wydawców (*Codice di autoregolamentazione per gli editori*), w którym wymienia się najważniejsze zadania i cele jakie powinny przyświecać wszystkim osobom zaangażowanym w pracę nad podręcznikiem.

W dalszej części podrozdziału zostają zaprezentowane ważne dyrektywy unijne oraz dokumenty i publikacje różnych instytucji włoskich, których głównym celem jest wprowadzenie i upowszechnienie użyczeń językowych niedyskryminujących kobiet w różnych obszarach zawodowych.

W podpunkcie 1.7. Autorka dokonuje przeglądu najnowszych publikacji, przyglądając się krytycznie aktualnemu stanowi rzeczy w tym temacie. Przywołuje niezwykle ważne przedsięwzięcie, jakim jest nowa edycja słownika Treccani (2022) pod kuratelą Valerii della Valle i Giuseppe Patoty.

Rozdział drugi pt. *La formazione del femminile dei nomi di professione: un panorama delle grammatiche e dei dizionari* odnosi się do zagadnień gramatycznych z zakresu morfologicznych wyznaczników rodzaju, przy jednoczesnym uwzględnieniu kwestii spornych dotyczących zasad tworzenia form żeńskich w języku włoskim. Autorka przeprowadza analizę tychże zasad w oparciu zarówno o słowniki i gramatyki przeznaczone dla rodzimych użytkowników języka, jak i dla osób uczących się języka włoskiego (wszystkie słowniki i gramatyki przedstawiono w bibliografii). Jej uwaga koncentruje się głównie na żeńskich formach nazw zawodów, szczególnie tych, które budzą największe wątpliwości z powodu współistnienia kilku form, niekiedy o różnym zabarwieniu semantycznym, jak np. *dottoressa – dottora, avvocata – avvocatessa, sindaca – sindaco donna*. Przedstawiono tu liczne przykłady żeńskich form, które w zależności od przyjętej końcówki mogą nabierać np. znaczenia pejoratywnego lub żartobliwego, o czym nierodzimi użytkownicy języka włoskiego mogą zwyczajnie nie wiedzieć. Należy zauważyć, że problem rodzaju został tu omówiony w sposób wyczerpujący i przejrzysty, dzięki czemu ta część pracy z pewnością okaże się przydatna dla nauczycieli języka włoskiego i umożliwi im właściwe wytłumaczenie zasad tworzenia nazw zawodów.

W trzecim rozdziale zatytułowanym *Analisi di un corpus di manuali di italiano per stranieri (livello A1-C2)* Autorka przedstawia przeprowadzoną przez siebie analizę jakościową podręczników pod kątem występowania w nich żeńskich form nazw zawodów oraz zasad ich wprowadzania, jak i dominującego obrazu kobiety. Pod lupę zostało wziętych 45 podręczników, z których Autorka wybrała 17 wydanych w latach 2013-2022 przez renomowane wydawnictwa włoskie.

Przed przystąpieniem do omówienia wyników analizy, w podrozdziale 3.2. zilustrowano pokrótce najistotniejsze regulacje prawne unijne, ale także te wydane przez włoskie instytucje państwowe dotyczące kwestii równouprawnienia oraz walki z dyskryminacją ze względu na płeć w obszarze szeroko rozumianej edukacji. Przeprowadzony przegląd ustaw i rozporządzeń jest dość szczegółowy i umożliwia zapoznanie się z aktualnymi przepisami i zaleceniami, które powinny być przestrzegane i, które powinny służyć jako punkt odniesienia do opracowania programów nauczania i materiałów dydaktycznych.

W podrozdziale 3.3. Autorka przechodzi już do samego badania, zaczynając od zwięzłego przedstawienia narzędzi metodologicznych i kryteriów wyboru podręczników. Jako kryterium badawcze dla swojej pracy przyjmuje kategorie gramatyczne wymienione w *Raccomandazioni* (1987) Sabatini, według których dokonuje analizy dwóch elementów

obecnych w podręcznikach: poleceń oraz treści samych ćwiczeń i tekstów dydaktycznych. W pierwszym przypadku Autorka wyszczególnia najczęściej stosowane kategorie poleceń oraz podaje swoje propozycje przeformułowania tych, które nie mają inkluzyjnego charakteru. Co więcej, przygląda się żeńskim formom nazw zawodów obecnym w korpusie i metodologii omawiania zasad tworzenia tychże form. Na końcu określa obraz kobiety rysujący się na stronach podręczników. Wnioski z analizy nie są korzystne i świadczą o nieustannym nieprzestrzeganiu zaleceń dotyczących równości płci. Kobiety przedstawiane są stereotypowo w swoich tradycyjnych rolach, gdy tymczasem mężczyźni wykonują zawody bardziej prestiżowe, związane niekiedy z posiadaniem władzy. Tylko w niektórych jednostkach dydaktycznych znalazły się materiały mające na celu zachęcić osoby uczące się do refleksji nad kwestią seksizmu językowego i stereotypowego ilustrowania kobiet. Reasumując, treść podręczników różni się z zaleceniami i regulacjami prawnymi.

We wnioskach końcowych Autorka wysuwa postulat, że w wyniku braku odpowiednich podręczników, warto uświadamiać samych nauczycieli w kwestii równouprawnienia oraz walki ze stereotypami i dyskryminacją ze względu na płeć. Jej praca zdaje się spełniać tę funkcję.

Uwagi krytyczne

Rozprawa doktorska opracowana jest w sposób spójny i logiczny, za pewne uchybienia można uznać wymienione poniżej kwestie.

- W pracy obecne są zbyt długie cytaty. Warto byłoby zastąpić niektóre z nich odpowiednim omówieniem tematu (s. 11-12, 22-23, 24-25, 29, itd.).
- Część teoretyczna jest sprawnie poprowadzona, jednak w rozdziale trzecim zabrakło szczegółów dotyczących metodologii badawczej, dokładnych danych np. w odniesieniu do poleceń, który rodzaj poleceń przeważa w konkretnych podręcznikach, czy istnieją różnice między podręcznikami o różnych poziomach biegłości.
- Co do obrazu kobiety, to też należałoby rozbudować tę część poprzez podanie większej liczby przykładów i przedstawienie ich w sposób bardziej uporządkowany. Dodatkowo, można wskazać podręczniki, w których pojawia się największa liczba stereotypów dotyczących kobiet i dziewczynek.
- Zabrakło grafik, zdjęć zaczerpniętych z podręczników, które pozwoliłyby lepiej zrozumieć różnice między podręcznikami, ich kompozycją i sposobami

wprowadzania treści dydaktycznych. To z pewnością poprawiłoby aspekt graficzny rozprawy.

Abstrahując od powyższych niejasności lub braków, uważam, że zarówno pod względem teoretycznym jak i metodologicznym recenzowana rozprawa jest właściwie przygotowana i świadczy o dużej znajomości tematu ze strony Autorki. Część teoretyczna stanowi właściwe wprowadzenie do badania: wybór zagadnień i definicji został prawidłowo dokonany.

Wniosek

Chciałabym podkreślić, że rozprawę doktorską mgr Serafiny Santoliquido oceniam pozytywnie. Zarówno poziom teoretyczny rozprawy, jak i sposób prezentacji problemu badawczego oraz dobór narzędzi metodologicznych świadczą, że Doktorantka w odpowiedni sposób opanowała warsztat badawczy. Jej praca odnosi się do ważnej i bardzo aktualnej tematyki równości płci, stanowiąc ważny wkład w rozwój tego rodzaju badań w obszarze glottodydaktyki. **Uważam, że całkowicie odpowiada ona wymaganiom stawianym przez ustawę rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgr Serafiny Santoliquido do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Toruń, 31 sierpnia 2023

Dr hab. Marta Kaliska, prof. UMK

